

Stanisław Żuławski

Rewolucja

Jak wybuchają rewolucje?

Czym jest pucz?

Słowo rewolucja kojarzy nam się dziś raczej pozytywnie. Jeżeli mówimy o rewolucyjnych zmianach, to mamy zazwyczaj na myśli przełom w jakiejś dziedzinie, radykalną zmianę na lepsze. Dzieje się tak, gdyż obecna kultura opiera się na micie postępu. Charles Tilly, współczesny badacz rewolucji, podzielił je na następujące rodzaje: pucz oraz wielką rewolucję¹. Pucz, nazywany również zamachem stanu, polega na politycznym przejęciu władzy przez małą grupę spiskowców, często przy użyciu wojska. Zajmowane są kluczowe punkty koncentracji władzy: budynki parlamentu, rozgłośnie radiowe lub telewizyjne oraz posterunki policji. W tym wypadku jest to odgórna wymiana elit, błyskawiczna i przeprowadzana zazwyczaj w mało lub zupełnie bezkrwawy sposób. Przykładem może być przewrót majowy Józefa Piłsudskiego z 1926 roku. W wyniku zaledwie trzech dni walk, które kosztowały życie około czterysta osób, żołnierzy i cywili, doszło do kompletnej wymiany rządu². Kolejny przypadek to rewolucja październikowa z 1917 roku będąca w rzeczy samej puczem. Zaledwie 40 tys. bolszewików zdołało opanować w ciągu dwóch dni Petersburg. Po sporadycznej wymianie ognia z załogą Pałacu Zimowego gabinet Rządu Tymczasowego poddał się, a następnie został uwięziony w Twierdzy Piotra i Pawła³. Jedyńm jego członkiem, którego nie aresztowano, był sam Aleksander Kiereński – przewodniczący zdążył wcześniej opuścić budynek. Sam pucz, mimo że nie był zbyt krwawy, stanowił zaledwie wstęp do odgórnej rewolucji przeprowadzanej przez

¹ Tilly C., *European Revolutions: 1492-1992*, Hoboken: Blackwell Publishing, 1995, str. 16.

² Skrzypek A., *Zamachy stanu w Polsce XX wieku. Działania spiskowców i bezpardonowa walka o władzę*, Warszawa: Wydawnictwo Bellona, 2014, str. 53.

³ Pipes R., *Rewolucja rosyjska*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1994, str. 434-438.

samozwańczy rząd bolszewicki i w rezultacie wyjątkowo brutalnej wojny domowej, która trwała kilka lat.

Pucz jako zaporę przed rewolucją

Pucz może być również formą rewolucji uprzedzającej wielką rewolucję. Gdy niezadowolenie społeczne dochodzi do stanu zagrażającego porządkowi i grozi wybuchem powszechnych protestów, część elit może wysnuć wnioski, że należy poświęcić pewne elementy władzy, personifikując źródło kryzysu w osobie dotychczasowego dyktatora. Jego pokazowe ukaranie ma służyć ratowaniu własnej zagrożonej pozycji. Do takich właśnie procesów doszło w Polsce doby późnego PRL-u. Władza uznała, że system należy poddać kontrolowanej dekonstrukcji. Porozumiano się z umiarkowaną i skłoną do dialogu – lub po prostu agenturalną – częścią opozycji, natomiast radykałów spacyfikowano. Ta tendencja była echem polityki Michaiła Gorbaczowa, który usiłował ratować Związek Sowiecki przez jego reformę⁴. Ciekawym przykładem dwuczłonowej rewolucji były wydarzenia w Rumunii w 1989 roku. Pomiędzy 16 i 27 grudnia doszło do serii spontanicznych i oddolnych wystąpień. Proces rozgrywał się na dwóch płaszczyznach: ludzie protestowali na ulicy, a elity wojskowe, tajne służby i część polityków – dostrzegając niebezpieczeństwo – zorganizowała pośpiesznie wyprzedzający zamach stanu. W jego wyniku dokonano egzekucji dyktatora Nicolae Ceaușescu i jego żony Eleny⁵. W ten sposób reżim w Rumunii został „obalony” przez samych komunistów.

Wielka rewolucja

Wielka rewolucja to proces najbardziej radykalny i krwawy, który niesie za sobą trwałe zmiany. Takie rewolucje angażują masy społeczne. Kiedy już zniszczą istniejący porządek, często dochodzi do stopniowej radykalizacji oraz wewnętrznych walk wśród stronnictw rewolucyjnych. Najstynniejszy przykład stanowi rewolucja francuska z 1789 roku.

⁴ Stępień-Kuczyńska A., *Reformy Gorbaczowa. Co chciał osiągnąć ostatni przywódca Związku Radzieckiego?*, wielkahistoria.pl, 22.01.2021, dostęp online: <https://wielkahistoria.pl/reformy-gorbaczowa-co-chcial-osiagnac-ostatni-przywodca-zwiazku-radzieckiego/>.

⁵ Kunze T., *Ceaușescu. Piekło na ziemi*. Warszawa: Wydawnictwo Prószyński i S-ka, 2016, str. 419-420.

Symbolem jej terroru stał się Maksymilian de Robespierre wysyłający na gilotynę tysiące dawnych towarzyszy walki, którzy w jego przekonaniu byli za mało radykalni i hamowali rewolucję⁶. Stąd wywodzi się słynne hasło: „Rewolucja pożera własne dzieci”. Rewolucja lutowa w Rosji w 1917 roku, która poprzedziła pucz bolszewików, również miała charakter społeczny, ponieważ została zapoczątkowana przez rewoltę klas niższych. Liberalowie i umiarkowani socjaliści proklamowali republikę, rozpoczynając tym samym proces demokratyzacji państwa, który został jednak brutalnie przerwany przez komunistów pod wodzą Włodzimierza Lenina⁷.

Inne odmiany rewolucji

Zaprezentowany podział jest oczywiście dość podstawowy. Współczesna socjologia i politologia wymieniają kolejne podtypy rewolucji ze względu na ich charakter i przyczyny⁸. Rewolucje polityczne charakteryzują się najmniejszym wpływem społecznym. Zmieniają instytucje, wymieniają elitę rządzącą, ale raczej w większym stopniu nie dotyczą statystycznego obywatela. Bezkrwawe rewolucje, w ostatnim czasie nazywane „kolorowymi rewolucjami”, to wystąpienia, do których dochodziło w czasach po zimnej wojnie. Ich bezkrwawość jest oczywiście względna w porównaniu z rzeziami charakteryzującymi wielkie rewolucje. Otóż ograniczały się do incydentalnych ofiar w starciach z policją i wojskiem⁹. Zjawisko to można było zaobserwować w krajach Bliskiego Wschodu, choćby w Egipcie i Syrii, ale także na Ukrainie podczas Euromajdanu. Rewolucyjna jest w nich zmiana polityczna, przekierowanie geopolityczne, gdyż przesunięcie elit ogranicza się zazwyczaj do wymiany rywalizujących grup. Ponadto warto wymienić rewolucję cyfrową, która wiąże się z kolosalnym skokiem technologicznym i rozwojem sztucznej inteligencji, a w konsekwencji automatyzacją procesów produkcyjnych

⁶ Belloc H., *Rewolucja Francuska*, Sosnowiec: Chesterton Polska, 2018, str. 112.

⁷ Maciejewski J., *Ludzie czerwonego mroku. Rewolucja październikowa – kulisy krwawego terroru*, Kraków: Wydawnictwo M, 2017, s. 155-157.

⁸ Tilly C., *op. cit.*

⁹ Łysek W., *Kolorowe rewolucje – amerykańska interwencja czy wola ludu?* [w:] Banaś M., Dziadowiec J. (red.), *Współczesne transformacje. Kultura - Polityka - Gospodarka*, Kraków: Księgarnia Akademicka, s. 99-101, dostęp online: https://ruj.uj.edu.pl/xmlui/bitstream/handle/item/254648/lysek_kolorowe_rewolucja_amerykanska_interwencja_2013.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

oraz zmianą struktury zawodowej społeczeństw. Jednym z jej negatywnych przejawów może być stopniowe wypieranie ludzi z zawodów i zastępowanie ich przez maszyny¹⁰.

Jak dochodzi do rewolucji?

Warunek podstawowy, bez którego rewolucja nie ma racji bytu, to szerokie niezadowolenie społeczne. Ludzie buntują się w sytuacjach kryzysowych, kiedy nie mają już zbyt wiele do stracenia. Wbrew powszechnym mitom do rewolucji dochodziło nie ze względu na wielkie idee, lecz z powodów przyziemnych: braku żywności oraz zaopatrzenia, wojny czy państwowego terroru¹¹. Państwo trwając w kryzysie, może przechodzić załamanie gospodarcze lub prowadzić kosztowną i nieskuteczną wojnę, która pochłania życie obywateli. Dodatkowo musi się to wiązać z utratą zaufania do władzy. Ludzie postrzegają ją jako słabą i opresyjną oraz przestają identyfikować się z jej instytucjami: wojskiem, policją czy urzędami, widząc w nich wrogów. Narastają w związku z tym niepokoje społeczne: strajki, sabotaż, masowe protesty i starcia z policją. Państwo ma do wyboru – pójść na ustępstwa, porozumieć się z polityczną reprezentacją protestujących i powstrzymać rewolucję lub podjąć się próby stłumienia jej siłą. Przykładem pierwszego rozwiązania z naszej polskiej historii będzie Okrągły Stół, w ramach którego komunistyczne władze PRL dogadały się z ugodową częścią Solidarności, unikając wybuchu rewolucji. W efekcie opozycja otrzymała reformy demokratyczne i rynkowe, a władza – dotychczasowe wpływy oraz gwarancję braku konsekwencji za popełnione zbrodnie.

Finansowanie rewolucji

Rewolucje często są podsycane i finansowane z zewnątrz. Wzorcowy przykład stanowi rewolucja bolszewicka Lenina z 1917 roku, którą opłacił wywiad wojskowy Cesarstwa Niemieckiego¹². W drugiej połowie XX wieku, w czasach zimnej wojny, Związek Sowiecki wykorzystywał

¹⁰ Growiec J., *Rewolucja cyfrowa i jej długofalowe konsekwencje dla gospodarki*, forsal.pl, 26.05.2021, dostęp online: <https://forsal.pl/gospodarka/artykuly/8171047,rewolucja-cyfrowa-i-jej-dlugofalowe-konsekwencje-dla-gospodarki.html>.

¹¹ Tilly C., *op. cit.*, s. 10.

¹² Maciejewski J., *op. cit.*, s. 176-177.

niezadowolenie społeczne w wielu krajach, wspierając rewolucjonistów, aby w ten sposób osłabić Zachód. W przenośnym sensie mówi się również o rewolucjach kulturowych – najbardziej brzemenna w skutkach okazała się rewolta hippisów w Stanach Zjednoczonych w 1968 roku przeciwko wojnie w Wietnamie¹³. Popierając protesty pacyfistów, komunistyczni agenci doprowadzili do kryzysu, w wyniku którego amerykańscy żołnierze finalnie musieli się wycofać. Podobnie było w Niemczech Zachodnich, gdzie wysłannicy Moskwy organizowali terrorystów z Frakcji Czerwonej Armii (RAF), aby ta dokonywała zamachów i porwań. Należy uświadomić sobie, że następstwem rewolucji są prawie zawsze chaos, bezprawie, samosądy i rabunek. W miejsce starego wprowadzany jest nowy porządek, niejednokrotnie jeszcze bardziej brutalny. Historia uczy nas więc, że rewolucja nie rozwiązuje problemów, lecz je potęguje, często służąc partykularnym interesom określonych środowisk politycznych, państw czy ideologów.

¹³ Kershaw I., *Rozdarty kontynent: Europa 1950-2017*, Kraków: Wydawnictwo Znak Horyzont, 2020, s. 258-260